

ION NICULIȚĂ, AUREL ZANOCI, TUDOR ARNĂUT, *Habitatul din mileniul I a. Ch. în regiunea Nistrului Mijlociu (siturile din zona Saharna)*, Biblioteca Tyragetia, XVIII, Chișinău, 2008, 408 p.

Deși renumit de mult timp, pentru importanța sa în cunoașterea evoluției societății omenești din ultimul mileniu î. Hr., complexul de așezări fortificate din zona Nistrului Mijlociu nu a beneficiat de cercetări de mai mare amploare decât în ultimii ani. Până la această dată, datorită cercetărilor de teren și a unor descoperiri sporadice efectuate la Saharna-Revechin, a intrat în literatura de specialitate conceptul de cultură *Saharna-Solonceni*. În decursul anilor, mai multe obiective din această zonă au fost menționate sporadic în rapoartele întocmite asupra cercetărilor de suprafață sau a unor mici sondaje, efectuate în mai multe etape de un neobosit căutător al unor vechi situri preistorice în spațiul pruto-nistrean, G. D. Smirnov. Mai multe date s-au obținut prin investigațiile de teren ale arheologului Ion Hâncu, pasionat de trecutul plaiurilor natale, și mai târziu, prin săpăturile arheologice sistematice ale unor tineri arheologi, care au înțeles și apreciat importanța deosebită a cercetărilor în această zonă. Ca urmare a acestor ultime investigații a apărut și primul volum, cu caracter monografic, referitor la săpăturile arheologice din anii 2001–2008.

Volumul, cu numărul XVIII din seria Biblioteca „Tyragetia”, este dedicat celor mai importante obiective din regiunea Nistrului Mijlociu, anume din zona satului Saharna, raionul Rezina. Acesta cuprinde patru capitole distincte referitoare la tot atâtea situri arheologice investigate de cei trei autori, distinși profesori la Universitatea de Stat din Chișinău, Republica Moldova.

Cercetările de amploare efectuate într-o perioadă de timp record, ținând cont de întinderea zonei investigate, materializate prin acest volum, au menirea să pună la dispoziția specialiștilor și a tuturor celor interesați, un bogat și variat material arheologic, care să contribuie la o mai bună încadrare cronologică și culturală a vestigiilor din marele complex de așezări de la Saharna.

Cele patru obiective, Saharna Mică, Saharna Mare, Saharna-Dealul Mănăstirii și Saharna „La Șanț”, aflate pe promontorii stâncoase de pe malul stâng al Nistrului, sunt așezări întărite, separate între ele de văi adânci și mici pâraie, posibile căi de acces la cursul Nistrului din imediata apropiere. Amplasarea lor în plan este sugestiv

ilustrată la foto.1, cu vederea de ansamblu și ridicarea topografică a regiunii respective.

Capitolul I cuprinde un raport amplu asupra săpăturilor arheologice din anii 2003–2007 de la Saharna Mică, prin care s-a cercetat o așezare hallstattiană timpurie, suprapusă parțial de resturi sporadice aparținând unei așezări tracogetice. Din prima așezare au fost cercetate trei complexe de locuire, cu material specific hallstattului timpuriu și șase gropi. Inventarul arheologic format din ceramică lucrată cu mâna, cu forme și decor caracteristice secolelor XII–X/IX î.Hr., are numeroase analogii în obiective din regiunile est-carpătice aparținând grupului de monumente cu ceramică incizată Noua–Coslogeni–Tămăoani–Babadag I.

Așezarea tracogetică de la Saharna Mică, cu fortificațiile sale specifice, a făcut obiectul și a unor cercetări mai vechi, care nu au fost încă integral publicate. Reluarea săpăturilor a avut ca scop cercetarea atentă a sistemului defensiv, format din val și șanț adiacent, care delimitează o suprafață din promontoriu reprezentând incinta centrală, sistem amplificat prin amplasarea la exterior a unui „bastion” de formă oval-alungită. Valul format din mai multe straturi succesive de nisip, cernoziom, bârne de lemn și pietre, avea în partea exterioară o bermă lată pe care a fost construit un perete din lut și piatră, lipit de exteriorul valului, pentru a-l proteja. Pe baza materialului ceramic aflat în diferite straturi ale valului și mai ales din nivelul de călcare de la baza sa, se consideră că acesta a fost realizat în perioada secolelor VII–V î. Hr. Un interes deosebit prezintă cercetarea unor complexe din incinta cetății, a celor patru locuințe de suprafață, 19 gropi, un complex ceramic și un cuptor. Locuințele, din care s-au păstrat fragmente de lut ars, pietre, lemn carbonizat și cenușă, aveau forme rectangulare și adâncimi de circa 0,25m. Aglomerațiile de fragmente de lut ars cu o crustă arsă și foarte dură, indică resturile unui cuptor de formă relativ ovală. Din locuințe și din gropi s-au recuperat diferite obiecte din lut ars, piatră și metal, podoabe și piese vestimentare, precum și ceramică lucrată la mână și la roată. Din punct de vedere cronologic, se remarcă faptul că incinta cetății

a fost populată mai mult în perioada secolelor V–IV precum și în vremea secolului al III-lea î. Hr.

Capitolul al II-lea descrie așezarea Saharna-Dealul Mănăstirii aflată pe un promontoriu din microzona din estul satului Saharna, unde G. Smirnov identificase un sit din perioada timpurie a epocii fierului.

Între anii 2005–2007 s-au efectuat aici trei secțiuni prin care s-au cercetat 13 gropi și un șanț care conținea un material arheologic variat, reprezentând unelte, arme, piese de podoabă precum și fragmente de vase ceramice. S-a putut preciza un singur strat cultural care, conform tipologiei vaselor lucrate din pastă fină sau din pastă poroasă și pe bază de analogii culturale, aparține perioadei dintre secolele XI–VIII/VII î. Hr.

Capitolul al III-lea cuprinde raportul detaliat al săpăturilor de la punctul Saharna Mare, promontoriu stâncos de formă triunghiulară, delimitat din terasa înaltă a malului drept al Nistrului. Trei laturi ale acestuia sunt apărate natural de două defileuri ce se unesc în partea de vest a satului Saharna. Segmentul vulnerabil, de pe latura din sud a cetății, este puternic fortificat cu mai multe elemente cu caracter defensiv. Mai întâi a existat un șanț care se presupune că ar fi fost baza unei palisade mai vechi, abandonată la un moment dat, peste care s-a construit un mare val, cu lățimea, la bază între 20–23 m și înălțimea de 2,5–3,5 m, ce a putut fi observat pe o lungime de 385 m., el fiind dublat de un șanț exterior adânc de 3,2 m, de la nivelul antic de călcare, cu lățimea în partea de sus de circa 15 m. Eficacitatea acestui sistem a fost sporită cu ajutorul a trei bastioane amplasate în fața liniei defensive, unul în zona centrală iar celelalte în cele două capete ale valului, cu menirea de a întări flancurile de est și vest ale cetății. În dreptul celor trei bastioane au fost sesizate întreruperi în val, ceea ce presupune că scopul lor era tocmai apărarea suplimentară a intrărilor în cetate. Configurația straturilor, stabilită prin secționarea valului, a arătat un mod destul de elaborat în alcătuirea, mai ales a bazei sale, unde s-au folosit două paramente din bârne dispuse longitudinal și transversal, ce formau un fel de carcasa rectangulară, în care s-a tasat emplectonul format din nisip, bârne arse, cenușă, pietre și lut. Anumite resturi de pe berma exterioară au presupus existența unei construcții, constituită dintr-o suprastructură din pământ și lemn, care proteja alunecările spre șanț sau chiar împotriva unui eventual incendiu. Cât privește construcția celor trei bastioane, relativ asemănătoare, s-a constatat că ele constau dintr-un val în formă de potcoavă, care a fost construit pe un pavaj din lemn în care s-au fixat bârne verticale sau înclinate, pentru o mai bună fixare a umpluturii de pământ. La fel ca și la valul principal, bastionul central și cel din sud-est aveau o bermă pe care s-au descoperit bârne carbonizate și arsură de la o construcție de protejare a pantei exterioare a valului. Spre deosebire de bastionul central, care se află separat de valul cetății, apărând o eventuală intrare în cetate (prin șanț ?, după cum se poate înțelege din schița de la Fig. 91/2), bastionul de sud-est este prins cu un capăt de valul principal, lăsând accesul spre intrare doar printr-un șanț a cărui capăt se oprește brusc. Este neclar în ce scop este

întrerupt în acest loc șanțul cetății, și modul în care apărătorii din bastion aveau acces în cetate, întrucât în cele trei locuri de acces, nu s-au descoperit eventuale resturi ale unui pod.

În ceea ce privește inventarul arheologic, aflat în umplutura valurilor și a șanțurilor, s-a constatat că el este relativ asemănător, putând fi datat după tipologia ceramicii (caracteristică culturii hallstattiene timpurii de tip Cozia-Saharna), în secolele IX–VIII î. Hr. Aceeași categorie ceramică s-a descoperit și în incinta cetății, într-un strat relativ superficial, peste care s-a documentat un nivel aparținând civilizației traco-gețice. Acest ultim nivel este bine ilustrat prin descoperirea a 63 de complexe, care din punct de vedere cronologic pot fi atribuite unei perioade îndelungate, anume secolele VII–II î. Hr. S-au cercetat două locuințe, un cuptor, nouă vetre și 51 de gropi. Locuințele de suprafață, aflate la circa 0,40 m adâncime, prezintă resturi puține constând din arsură cu urme de nuiele sau bârne carbonizate și fragmente de vatră. Materialele cuprinse în aceste complexe, se încadrează în secolele IV–III î. Hr. deși unele au și caracteristici mai vechi. Cuptorul, descoperit izolat, avea formă ovală, vatră formată din pietre lipite cu lut și boltă păstrată parțial. Cele nouă vetre exterioare au fost construite simplu pe o bază de pietriș, având un strat netezit și ars, de formă rotundă sau ovală, vatra numărul nouă având și un rest de gardină, iar vatra numărul trei, un cerc incizat (decor ?). În preajma lor se aflau fragmente de vase de factură gețică.

Ca și în alte așezări din aceeași perioadă, la Saharna Mare s-a descoperit un număr mare de gropi, care în cea mai mare parte conțineau resturi ceramice diverse, predominând cele din secolele IV–III î. Hr. perioadă de maximă funcționare a locuirii de pe cetate. Inventarul arheologic, în general, constă din unelte din fier (lamă de cuțit, daltă), os (plăsele) și corn, cute și rășnițe din piatră, fusaiole și lingură de turnat metale, din lut. S-au mai descoperit arme (vârfuri de săgeți și de lance), piese de harnașament și podoabe vestimentare. Se remarcă un sceptor de cuarțit negru, considerat a fi o piesă cu semnificație cultică, precum și două statuete antropomorfe și una zoomorfă. Inventarul ceramic este reprezentat de mai multe tipuri de vase lucrate cu mâna sau la roată, autohtone și de import (amfore din Chios, Mende, Thasos, Heracleia Pontică, Peparethos, Sinope, Chersonesos, Cnidos, Soloha I și Cos), care se datează între secolele V–II î. Hr. Din prezentarea materialelor descoperite, prin analogii cu multe alte așezări fortificate sau deschise, la Saharna Mare s-au identificat cronologic două straturi distincte, unul din perioada secolelor XI–VII/VI și altul din secolele V–III î. Hr.

Un alt obiectiv cercetat parțial în anii 2006–2008, cel de la locul numit „La Șanț” aflat la sud de Saharna Mare, este prezentat în capitolul al IV-lea. Aici s-a observat existența a două incinte fortificate, una de formă poligonală, fortificată atât natural cât și artificial, și o alta, semiovală aflată în extremitatea de nord-est a primei incinte, ambele considerate drept spații de refugiu (nu se menționează prin ce sunt delimitate). Sistemul lor de apărare constă dintr-un șanț și un val mult aplatizat, din

care s-a păstrat un șir de gropi, pietre, sol ars și fragmente de bârne carbonizate, precum și urme ale unei palisade umplută cu pietre și pământ. În zona centrală au fost atestate urme de construcții din lemn, pământ și piatră, resturile unui cuptor, gropi și diferite resturi, în special ceramică autohtonă și de import. Prin săpăturile respective s-au mai recuperat o lamă de cuțit, o spatulă din os, fusaiole, săgeți din bronz și o mărgică. Intregul inventar se datează în secolele IV–III î. Hr.

În capitolul rezervat concluziilor, autorii comentează probleme de periodizare și încadrare cultural-cronologică, a tuturor monumentelor din preajma satului Saharna (raionul Rezina). Astfel, prin prezentarea în ansamblu a tuturor siturilor cercetate, într-un areal relativ bine delimitat, s-a putut constata evoluția civilizației omenești, într-o perioadă de timp îndelungată, începând din ultima fază a civilizației bronzului și până la deplina cristalizare a civilizației traco-getice. Timp de peste 1 000 de ani, aproape pe același loc, s-au perindat diferite culturi și aspecte culturale, Noua–Coslogeni–Tămăoani–Babadag I, urmate de aspecte Cozia-Saharna și Basarabi–Șoldănești, care se prelungesc până în secolul VII î. Hr. După această perioadă, pe același loc la Saharna Mică, Saharna Mare și Saharna „La Șanț” apar primele cetăți fortificate, aproximativ în același mod cu cele precedente, prevăzute cu valuri mari de pământ și șanțuri adiacente, având și unele aspecte particulare, observate și la alte obiective contemporane,

amplasate în general pe promontorii înalte, ca cele de la Butuceni, Potârca, Mășcăuți, Cotnari, Stâncești, Beidaud și altele. În toate aceste obiective, cu unele excepții, menționate de autori în concluzii, spre sfârșitul secolului al III-lea și începutul secolului al II-lea î. Hr., lipsa urmelor materiale indică abandonarea fortificațiilor și apariția unui alt tip de așezare, civilă, în care se dezvoltă noi aspecte ale aceleiași civilizații, având relații și legături cu alte culturi din vecinătate.

Importantele descoperiri din cele patru obiective sunt prezentate într-un catalog special în care s-au menționat datele tehnice pentru fiecare piesă și unde a fost cazul, unele referiri bibliografice.

Bibliografia generală, lista abrevierilor, rezumatul și lista figurilor în limba engleză, încheie 218 pagini de text urmat de 191 planșe cu fotografii și desene de bună calitate, 30 planșe foto cu aspecte de șantier și nouă planuri de săpături.

Apariția acestui volum constituie un eveniment important în activitatea de cercetare a marilor obiective arheologice existente de-a lungul marilor drumuri ale antichității de pe văile râurilor Nistru, Prut și Siret. Cartea va fi de mare interes pentru cei ce studiază această întinsă perioadă a istoriei, analizată atent cu multă competență și pasiune, de cei trei autori, eminenți cercetători și profesori la Universitatea de Stat din Chișinău.

SILVIA TEODOR